

4 Didaktika dějepisu

Průvodce studiem

V této kapitole se dozvíte:

- jak vznikla didaktika jako vědní disciplína
- jakým způsobem je vymezen předmět jejího zkoumání
- jaký je vztah dějepisu k jiným školním předmětům
- jak se dějepis podílí na vytváření historického vědomí žáků
- jak se vyvíjela didaktika dějepisu v českém prostředí
- jaký význam má a jaké funkce plní školní dějepis
- jaké je pojetí dějepisu v rámcových vzdělávacích programech

4.1 Pojetí didaktiky jako vědní disciplíny

Didaktika je jednou z vědních disciplín v systému pedagogických věd. Odborný název „didaktika“ vznikl z řeckého slova *didaskein*, tj. vyučovat. Za jakousi starověkou předchůdkyni didaktiky lze považovat antickou sofistiku a za autora prvního didaktického díla je možné označit římského řečníka z 1. století našeho letopočtu **Marca Fabia Quintiliana** s jeho dílem *Institutio oratoria* (česky *O výchově řečnické*), v němž se zabývá mj. vztahem učitele a žáka a metodami učení a vyučování.

předchůdci
didaktiky

Vyčlenění didaktiky z pedagogických disciplín bývá spojováno s osobností **J. A. Komenského** (mj. dílo *Didactica magna*, 1657), který byl inspirován spisem **Wolfganga Ratkeho** *Nova didactika* (vydán 1612). Pro Komenského představovala didaktika nejen způsob, jak učit, ale také přístup, který měl lidem usnadnit **pochopení podstaty a uspořádání světa**. Jeho pojetí didaktiky je tedy velmi široké a zahrnuje nejen teorii vyučování, ale také teorii výchovy a školské praxe. Autoři 18. století už rozlišují pedagogiku jakožto **teorii výchovy** a didaktiku jako **teorii vyučování**.

pojetí
didaktiky u J.
A.
Komenského

Postupně došlo k vymezení **dvou základních oblastí** zájmu didaktiky. Jsou to:

oblasti obecné
didaktiky

1. **Teorie vzdělávání.** Zabývá se vzdělávacími cíli a obsahy, tj. zjednodušeně tím, **co učit**. Řeší tedy:
  - cíle a obsah vzdělávání, obsahy jednotlivých předmětů a transformaci vědních disciplín na vyučovací předměty,
  - základní (kmenové) učivo, kurikulum, učební plány, osnovy a programy vzdělávání,
  - koncepce vzdělávání, přenos kulturních hodnot,
  - formy vzdělávání, profesní kompetence učitele, kompetence žáků, pojetí obsahu vzdělávání.

2. **Teorie vzdělávacích procesů** (teorie vyučování). Zabývá se tím, **jak učit**. Jejími tématy jsou tedy:

- procesy učení a vzdělávání,
- metody, techniky, zásady a postupy,
- fáze vyučovacího procesu, vyučovací hodina, organizační formy výuky,
- komunikace mezi vzdělávajícím a vzdělávaným,
- vedení hodiny a řízení vzdělávacího procesu.

S rozvojem vědy a vznikem industriální společnosti se vytvořila potřeba **specializovaného vzdělání**, čímž vzrostla úloha didaktik jednotlivých oborů. V polovině 19. století se tak vedle pojmu obecná didaktika začínají používat termíny **speciální didaktika** a **metodika**, ve 30. letech 20. století se pak objevuje pojem **předmětová (oborová) didaktika**.

Kontrolní otázky a úkoly

1. Vysvětlíte pojem didaktika.
2. Objasněte, kdy se didaktika vyčlenila ze systému pedagogických věd.
3. Jaké jsou základní oblasti zájmu didaktiky jako vědy?

4.2 Vznik a vývoj didaktiky dějepisu v českém prostředí

Východiskem pro první práce z didaktiky dějepisu se u nás stalo dílo prvního profesora pedagogiky na české pražské Karlo-Ferdinandově univerzitě **Gustava Adolfa Lindnera**, (1828–1887), který zastával názor, že při volbě vyučovacích metod se má vycházet nejen z obecně didaktických hledisek, ale i ze specifik jednotlivých vyučovacích předmětů.

vznik a počátky didaktiky dějepisu v českém prostředí

Jako samostatný obor se začala didaktika dějepisu prosazovat v souvislosti s trvalým zařazením dějepisu jako vyučovacího předmětu do učebních plánů obecných a měšťanských škol po přijetí tzv. základního školského zákona v roce 1869. Za první publikaci z didaktiky dějepisu v českém prostředí je možné považovat knihu **Jana Lepáře** *O metodách dějepisného učení* (1879), v níž se její autor zabýval nejen metodami dějepisné výuky, ale i výchovným posláním dějepisu a jeho místem ve všeobecném vzdělávání. Odborné stati věnované didaktice dějepisu se na konci 19. století objevovaly zejména v pedagogických časopisech *Beseda učitelská* a *Učitel*.

Na počátku 20. století se objevila díla **Eduarda Štorcha** *Reforma školního dějepisu* (1905) a *Nový dějepis* (1909), nové impulsy didaktice dějepisu pak přinesla díla **Karla Čondla** (*Pracovní učebnice dějepisu I/II, Dějepisné testy*), **Josefa Sochora** a **Ladislava Horáka** z prostředí reformní pedagogiky 20. a 30. let 20. století. Ve 30. letech 20. století také došlo k úspěšným pokusům o sepsání syntetických prací

věnovaných didaktice dějepisu, jejichž autory byli **Rudolf Šimek** (*Metodika dějepisu*) a **Jaroslav Kopáč** (*Vyučování dějepisu*). Ten byl rovněž mj. autorem řady inovátorských příspěvků v časopisech *Tvořivá škola* a *Výchova a škola*.

Po 2. světové válce dochází k rozvoji didaktiky dějepisu zejména v duchu marxistického pojetí výchovy a vzdělávání. Z 50. let 20. století je možné uvést především publikace **Václava Mejstříka** (*Metodika dějepisu, Stati z metodiky vyučování dějepisu*) a **Stanislava Opatřila** (*Metodika dějepisu*). Václav Mejstřík se také jako jeden z prvních pokusil vymezit místo didaktiky dějepisu v systému věd. V roce 1964 vycházejí dvě vysokoškolské učebnice autorských kolektivů vedených právě V. Mejstříkem pod názvy *Metodika vyučování vlastivědě* a *Metodika dějepisu jako učebního předmětu*.

vývoj
didaktiky
dějepisu po 2.
světové válce

Výraznou osobnost české didaktiky dějepisu představuje **Vratislav Čapek** (*Teoretické a metodologické základy didaktiky dějepisu*, vydáno 1976, *Didaktika dějepisu I/II*, vydáno 1985 a 1988), který vytvořil ucelenou koncepci teorie dějepisného vyučování, jež v sobě spojuje teorii a praxi výuky dějepisu. Podle tohoto autora vzniká **didaktický systém školního dějepisu** transformací **systému historické vědy**. Vratislav Čapek rovněž rozčlenil předmět zkoumání didaktiky dějepisu na tři části podle tří procesů dějepisné výuky. Konkrétně jde o:

1. proces tvorby učebního předmětu (smysl, cíle, pojetí, rámcový obsah),
2. proces realizace a transformace učebního předmětu ve vyučovacím – učebním procesu (výběr a uspořádání obsahu, poznávací proces, výchovně vzdělávací účín apod.),
3. proces hodnocení výsledků vzhledem k zamýšleným cílům.

K dalším autorům publikujícím v oblasti didaktiky dějepisu patří **Julius Janovský** (*Základy didaktiky dějepisu*, 1984), **Tomáš Jílek** (*Vybrané kapitoly z didaktiky dějepisu I, II, III(I)*, 1994, 1996, 1998), **Stanislav Julínek** (*Úvod do teorie a praxe výuky dějepisu*, 1995, *Základy oborové didaktiky dějepisu*, 2004), k nejnovějším syntetickým pracím je pak možné přiřadit publikaci **Denisy Labischové** a **Blaženy Gracové** *Příručka ke studiu didaktiky dějepisu* (2010). Předním představitelem soudobé didaktiky dějepisu je **Zdeněk Beneš** (např. *Historický text a historická kultura*, 1995), který za základní úkol školního dějepisu považuje vytváření historického vědomí a historické kultury mladé generace. Otázkám školní výuky dějepisu se v současnosti věnují časopisy *Společenskovědní předměty* (přestal vycházet v roce 2008), *Moderní vyučování*, *Učitelské noviny* nebo *Pedagogika*.

Kontrolní otázky a úkoly

1. Objasněte, jaký význam měly pro vznik didaktiky dějepisu názory G. A. Lindnera.
2. Charakterizujte vývoj didaktiky dějepisu v českých zemích do poloviny 20. století.
3. Uveďte příklady autorů a jejich publikací z oblasti didaktiky dějepisu z období po roce 1945.

